

ŠTETNO DJELOVANJE TVORNICE SALONIT U VRANJICU

Početak jeseni mogao bi značiti i novi početak za stanovnike Vranjica, mjesta na poluotoku u sastavu Solina koji je nekada davno iz ljubavi i opčinjenosti njegovom ljepotom nazivan – *Mala Venecija*. Iz Ministarstva zaštite okoliša stigla je dobra vijest koja bi mogla sačuvati zdravlje mnogima – rušit će se tvornica *Salonit* zajedno s još nekoliko sličnih opasnih industrijskih pogona. Naime, u negdašnjoj *Maloj Veneciji* početkom prošlog stoljeća je izgrađena tvornica azbestbetonskih proizvoda koji su se u posljednjih pedeset godina uvelike rabiti u izgradnji komunalne infrastrukture. Značajno su rabljene sve vrste cijevi za vodoopskrbu, što je prestalo uvođenjem plastičnih cijevi, ali su ostale važne u izgradnji kanalizacijskih sustava, posebno tamo gdje su se polagali kanalizacijski cjevovodi velikih profila. U međuvremenu se azbestcementna mješavina počela primjenjivati pri izradi krovnih elemenata te u brojne druge graditeljske svrhe. Sve je to trajalo do onog trenutka

HARMFUL EFFECTS OF ASBESTOS FACTORY OPERATION IN VRANJIC

The factory of asbestos and concrete products was erected in the early 20th century on a small peninsula near Split very close to Solin. The factory was recently privatized but is still operating although the asbestos is a provenly harmful material. As many as 120 factory employees suffered from asbestosis, but it should be noted that the figure applies only to the time in which these statistics were kept. On the other hand, the number of local residents that suffered from this vicious lung disease has not even been registered. In addition, the harmful waste from this factory used to be deposited in an abandoned pit that was used by nearby cement producer. This decreased the quality of the atmosphere and polluted the spring of the Jadro river. The Ministry of Environmental Protection, Space Planning and Construction recently decided to remedy the situation in the factory zone and the abandoned pit, as these sites were ranked among the most hazardous zones in Croatia. However, the lack of precision in current regulations has enabled the current situation in which the factory is still operating although the use of asbestos is nowadays banned from all European countries. It is obvious the foreign owners have been quite successful in making use of vagueness of our regulations and that the health of their employees and local population is the least of their worries.

kada je iz svijeta stigla provjerena medicinska informacija – azbest je opasan i izrazito štetan za ljudsko zdravlje, a udisanje njegovih vlakana izaziva tešku opstrukciju pluća – azbestozu.

U vranjiškoj su tvornici *Salonit* u sedamdesetim godinama prošlog stoljeća shvatili da je uzbuna postala

ozbiljna pa su i sami odlučili poduzeti mjere zaštite. One očito, ako se sudi po 200 oboljelih radnika i onih koji nikada nisu stupili u tvornički krug, ipak nisu dale očekivane rezultate. Nije bio ugrožen samo Vranjic i njegovi žitelji, već mnogo širi prostor. Konačno je odlučeno da se azbest mora u mješavini s cementom zamijeniti nečim što neće ugrožavati zdravlje ljudi, neovisno o tome radi li se o proizvodnji ili o proizvodnim procesima u kojima je azbest sirovina.

U međuvremenu je u razdoblju od dvije godine umrlo 20 oboljelih od azbestoze. To više nije pomalo šaljiva priča o čovjeku koji je zbog vrabaca obolio od azbestoze. Naime bio je svoju kuću pokrio azbestcementnim pločama, a vrijedni vrapci su valjda ocijenili da ta mješavina može biti dobra građa i za njihova gnijezda. Stoga su isključali krov i rasijavali azbestna vlakna jer vlakna u cementu bitno ne mijenjaju svoju strukturu i štetnost. Oslobođena od veziva vlakna se ponašaju jednako kao i ona tek dopremljena nekim

Pool na tvornicu Salonit u Vranjici

prekooceanskim brodom iz Rusije, odakle je u Vranjic i *Salonit* azbest godinama stizao. Osim spomenutih radnika *Salonita*, računa se da je u proteklim desetljećima azbestoza usmrtila gotovo 200 ljudi. Nagli porast znanstvenih spoznaja o štetnosti azbesta i potrebi da se zabrani njegova upotreba u proizvodnji, nije se u *Salonitu* iz više razloga, a ponajprije gospodarskih (što s radnicima koji bi gašenjem proizvodnje ostali bez posla?), mogla primjenjivati u svakodnevnom životu. Osim sada već jasno dokazane štetnosti, azbest je na svoj način nanosio dodatnu štetu, jer se tehnološki otpad iz proizvodnje odlagao u jednu davno napuštenu "kavu" u susjednim Mravincima, također sastavnom dijelu grada Solina, da bi se ispunila rupa iz koje se godinama iskopavala "tupina" za proizvodnju cementa u obližnjim cementarama. Tako su Solin, Split, Kaštela, padine Mosora i Kozjaka, i tko zna koji sve predjeli, bili stalno u doticaju s lebdećim azbestnim česticama. Iz toga začaranog kruga, iako je Gradsko vijeće Solina još prije dvije godine donijelo zabranu odlaganja opasnog otpada na tom području, bit će teško izaći jer je za uklanjanje opasnog otpada iz vranjičke tvornice i odlagališta u Mravincima potrebno 30 milijuna eura. A tko toliko novca i želi uložiti u jedan takav posao?

Na mjestu *Salonita*, dosadašnje vranjičke tvornice azbestnih cijevi i ploča, nakon donošenja zakona o zabrani proizvodnje azbestnih proizvoda, za pet bi godina trebao niknuti nautički centar. Dovoljno za potpunu idilu da nije surove stvarnosti, koja kaže da se cijeli postupak stečaja *Salonita* vraća na početak. Teško je reći tko dobiva, a tko gubi, ali brojni su oni koji naslućuju da se radi o pukoj kupovini vremena. Uglavnom, ako se idilična previđanja ostvare, radnici *Salonita*, posebno oni koji ne dobiju otkaz (a kažu da će svi ostati) trebali bi nabaviti primjerene "šugamane", kratke hlače i

natikače te se pripremiti za važan posao prihvata i priveza velikih luksuznih jahta svjetskih bogatuna koji bi trebali hrliti na privez u Vranjicu.

Projekt se planira realizirati na površini od 83.000 četvornih metara sadašnje tvornice na kojoj bi bilo mjesta za 2000 brodica. Tim projektom, nakon zatvaranja tvornice, posao ne bi izgubio ni jedan radnik *Salonita*, a planirano je i dodatno zapošljavanje.

Prema riječima Vlatke Vedriš, zastupnice danskog *Robson Holdingsa*, inače najvećega pojedinačnog dioničara u *Salonitu*, problema s financiranjem ne bi trebalo biti. Osim iz

tar *Doxtus* iz Splita. Naime, na inicijativu Joze Čurkovića, bivšega većinskog vlasnika *Salonita*, rad je na projektu započeo prije više od dvije godine. No zaostaje se zbog promjene vlasničke strukture i otvaranja stečaja.

"Lokacija je izvrsna zbog blizine srednjodalmatinskog arhipelaga, stabilnih ljetnih vjetrova, ali i autoceste, koja će u Vranjic privlačiti i turiste iz kontinentalnog dijela Europe. Za ovaj projekt sigurno postoji tržište, jer prema istraživanjima Instituta za turizam, u ovom trenutku Hrvatskoj nedostaje oko 12.000 nautičkih vezova", kazala je Nataša Zekan, suvlasnica *Doxtusa*.

Budući izgled tvorničkog kruga kada bude pretvoren u nautički centar

interregionalnih fondova Europske unije koji potiču zamjenu "prljave" industrije ekološki prihvatljivim projektima, *Salonit* očekuje novac i iz državnog proračuna, jedinica lokalne uprave i samouprave, ali i od pojedinačnih ulagača.

"Projekt je trenutačno u idejnoj fazi. Kako će se razvijati, ovisi o tijeku stečajnog postupka koji je otvoren u *Salonitu*, a za koji očekujemo da će brzo biti okončan", ističe Vlatka Vedriš.

Projekt marine od veljače 2002. Razrađuje i koordinira poduzetnički cen-

Osam vezova u moru i na kopnu, u nautičkom je centru predviđen hotel sa 100 postolja, trgovački centar, sportski sadržaji, servisi za održavanje i popravak brodica te stalni izložbeno-prodajni salon plovila i nautičke opreme.

Bivši direktor *Salonita* Ivo Ljubić, suradnik danskih dioničara, ističe kako je nakon otvaranja stečaja u tvornici bilo zaposleno 235 radnika. Stečajni upravitelj je uručio 60 otkaza radnicima koji su bili na čekanju.

"Donošenjem Zakona o zabrani prometovanja i proizvodnje azbestom, koji je u saborskoj proceduri, za obo-

ljele od azbestoze i one kojima nedostaje nekoliko godina staža do mirovine, predviđen je dokup radnog staža i zbrinjavanje. Očekuje se da bi se na taj način u *Salonitu* moglo zbrinuti i do 140 ljudi", ističe Ljubić.

U prvih šest mjeseci ove godine, tvrdi bivši direktor, *Salonit* je imao prihod od 30,5 milijuna kuna. Nakon oporezivanja ostvario je dobit od gotovo 7,5 milijuna kuna. *Salonitove* obveze su 32 milijuna, a potraživanja 58 milijuna kuna. Od države se uskoro očekuje uplata dodatnih 27 milijuna kuna odšteta oboljelima od azbestoze.

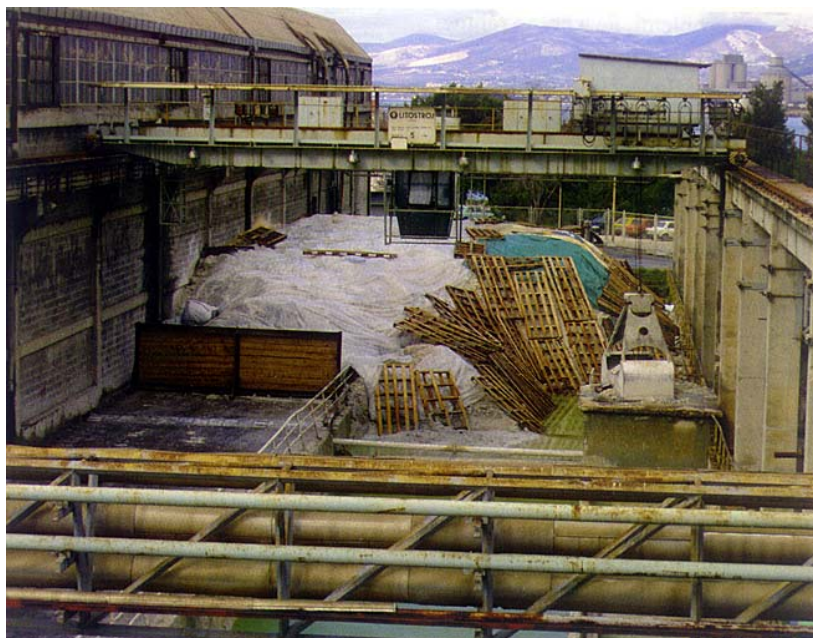
Salonit posluje rentabilno i stoga se očekuje skori završetak stečaja. Tvornica u Vranjicu uključena je među 10 hrvatskih tvrtki koje su ušle u program konsolidacije. U tijeku je i natječaj Ministarstva zaštite okoliša za sanaciju jame u Mravincima u koju se odlagao azbestni otpad te za čišćenje tvornice nakon zatvaranja. Inače gosp. Ljubić tvrdi da unatoč medijskim špekulacijama, a prema valjanim hrvatskim zakonima, *Salonit* ne gađuje okoliš.

U kolovozu 2002. vranjička je Udruga oboljelih od azbestoze čiji su članovi uz "*salonitaše*" i radnici pločanskog *Plobesta* te splitskog *Brodogradilišta*) uputila tužbu i prigovor Međunarodnoj organizaciji rada (MOR) u Genevi kojom upozorava na višestruko kršenje Konvencije o korištenju azbesta (C 162/86). Tu je konvenciju i Hrvatska ratificirala te ona stoga ima snagu zakona. Drugi zakoni i podzakonski akti koji se odnose na azbest u Hrvatskoj još uvijek, unatoč obvezama što ih nameće pristup Europskoj uniji, nisu doneseni.

Vijeće eksperata MOR-a zatražilo je potom od Vlade da specificira propise o azbestu i da se zaustavi kršenje odredaba spomenute konvencije. No stvari su se "riješile" tako da je Udruga nedavno – s proširenim tužbama i dvadeset članova manje – ponovila prigovor MOR-ovu Odjelu za

međunarodne standarde rada s kojim upozorava da su poduzete promjene samo kozmetičke i da se država ponaša kao da iz nekog razloga ne želi riješiti problem sa *Salonitom* i azbestom.

Zaštita okoliša jedno je od najslože-

Otvoreno skladište u krugu tvornice

njih i najskupljih pitanja o kojima će Hrvatska pregovarati na putu u Europsku uniju, a o udaljenosti europskih i hrvatskih standarda u zaštiti okoliša rječito svjedoči i primjer *Salonita*. Ministarstvo okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva svrstalo je mravinačku "kavu" i *Salonit*, uz još osam lokacija čiju sanaciju priprema, u kategoriju visokoonečišćenog okoliša. U potrazi za programima sanacije koji bi kvalitetom osigurali sredstva iz pristupnih fondova EU-a – Hrvatskoj dostupnih tek 2006., raspisat će se natječaji, a natječaj za projekt sanacije tvornice u Vranjicu i jame u koju se azbest odlagao nedavno je i okončan.

Ipak zbog netretiranja azbesta kao opasne tvari prve kategorije (u EU-u azbest je, primjerice, klasificiran u prvu kategoriju kancerogena) i nesvrstavanja *Salonita* među tvornice

koje se takvim tvarima koriste, a ujedno imaju slabu profesionalnu zaštitu radnika i nepropisno odlaganje opasnog otpada, nitko nikada nije odgovarao. Nitko od zdravstvenih vlasti nije sustavno istraživao golemi broj slučajeva pleuralnog mezotelioma i raka pluća među rad-

nicima *Salonita* i stanovnicima u blizini; a odštete za oboljele od azbestoze spustile su se s tridesetak tisuća eura početkom devedesetih na današnjih dvije tisuće eura. Iako je oboljelih sve više, a bolest neizlječiva – dijagnosticiranih je azbestoza sve manje i bolest je sve teže dokazati. Kako to objasniti? Jednostavno – čini se da se azbestoza pretvara u biznis u kojemu svoj interes pronalaze i suci, i odvjetnici, i liječnici i vještaci. U tužbi upućenoj Međunarodnoj zajednici rada detaljno su navedena kršenja odredaba Konvencije o korištenju azbesta, a posebno da poslodavac ne poštuje obvezu temeljitog informiranja radnika o stvarnim karakteristikama azbesta i razmjerima opasnosti kojoj su izloženi te krajnje manjkavoj zaštiti na radu. Tako poslodavac radnicima nije osigurao specijalna radna odijela i mogućnost da se pri odlasku s

posla istuširaju, a radna se odjeća ne pere u tvornici, već se kontaminirani "trliši" peru u kućnim perilicama .

Dok se problemi ne riješe, radnici *Salonita* su uz izravnu zdravstvenu ugroženost izloženi i drugim "eksperimentima". Povremeno ih posjećuju stručnjaci iz cijelog svijeta i ne mogu se načuditi, posebno kada uoče da se nakon zabrane odlaganja u Mravincima, tehnološki otpad u posljednjih više od godinu dana odlaže u tvorničkom krugu. Obično nakon obilazaka i čuđenja prognoziraju da nitko od radnika neće živjeti duže od 50 godina. To zvuči zaista prilično ironično prema optimističnim izjavama i tobožnjem humanom suosjećanju onih koji tvrde da su problem konačno riješili i spremni su svima dijeliti savjete. Iako su prošli svi dosadašnji rokovi za izbacivanje azbesta iz proizvodnje te uvedeni zamjenski i neštetni materijali – postoje rokovi koje se moraju poštivati radi ulaska u Europsku uniju.

Europska unija precizno i s više direktiva određuje postupanje s azbestom, zaštitu radnika i medicinski nadzor nad njima, reklamiranje i upotrebu, mjere za zaštitu okoliša i drugo. EU se na azbestu, usput rečeno, "opekla" i kad je zgrada europske uprave u pitanju: završetak radova godinama kasni, dijelom i zato što su se morale skidati salonitne ploče koje su se upotrebljavale u početku gradnje. Za razliku od Hrvatske, koja nema odgovarajuće "azbestne" legislative i nikakve službene sveobuhvatne evidencije o oboljelima, umrlima, razvoju bolesti i sl., Slovenija je upotrebu azbesta zabranila prije osam godina, istraživši i posljedice njegova iskorištavanja: od 1998. godine, recimo, sveukupno je kod 1331 osobe utvrđena profesionalna bolest zbog izloženosti azbestu.

Uprava vranjičkog *Salonita* odbacila je optužbe Udruge oboljelih od azbestoze iz Splita, prema kojima su svi podaci o koncentraciji azbesta u okolišu što ih iznosi *Salonit*, lažni.

Članovi *Salonitove* uprave najavili su i tužbu zbog klevete. *Salonit* je, tvrdi Uprava, od početka privatizacije u posljednjih šest godina u zaštitu radnih prostora i okoliša uložio 25 milijuna kuna. Neprestano se poduzimaju nove mjere za smanjivanje utjecaja azbestne prašine i smanjivanja rizika od profesionalnog oboljenja – azbestoze.

Priča o azbestozi, oboljelima, zaštiti okoliša i svemu drugome postaje tako sve tužnija. Više se ne zna tko u toj priči (koja se stalno proširuje, iznosi u medijima i ponovno izlazi na vidjelo) dobiva ili gubi. Ostaje samo gorak okus u ustima da se samo pokušava dobiti na vremenu. Oboljelima od azbestoze to ništa ne znači. Oni više nemaju vremena za duga tumačenja i stručne rasprave. Oni jedino žele dobiti novac zato što im je zdravlje oštećeno, a samim tim i ugrožen život.

vodnog otpada na taložnici utvrđeno da je koncentracija azbesta 20 puta manja nego što zakon predviđa. *Salonit* je nabavio i filter prešu, a u tijeku je rekonstrukcija toka tehnoloških voda koja će biti dovršena za tri mjeseca. Na taj će se način smanjiti mogućnost stvaranja bilo kakvog otpada za 85 posto, a ostatak će se moći reciklirati. Riječ je o investiciji vrijednoj tri milijuna kuna. Brojke od tri milijuna kuna impresivna je.

A radi se možda o mnogo jednostavnijem postupku. Rušenje tvornice nije rješenje za radnike, ako oni bolesni i nezaštićeni ostanu na ulici, a onome tko kupi 80.000 četvornih metara zemljišta na najboljoj lokaciji na cijelom području s uređenom operativnom obalom, ne ostane nikakva financijska obveza prema njima. Priča o sigurnosti taložnice za otpadne vode prilično je smiješna. Jer da se u toj zelenkastoj velikoj

Pogled s Vranjičke rive na tvornicu

Koncentracija azbesta, tvrde u *Salonitu*, prema mjerenjima Zavoda za zaštitu pri radu i zaštitu okoliša, četiri do pet puta je manja od minimalno dozvoljene. Mjerenjima je proiz-

bari taloži i najfiniji parfem, bilo bi previše. Priča o tome da je bezopasan kruti tehnološki otpad u tvorničkom krugu još je smješnija. Ne bi bilo

neškodljivo ni da se radi o tonama cvjetnih latica..

"Mi ne pokušavamo opovrgnuti da su radnici i stanovnici dugi niz godina prije privatizacije bili izloženi zagađenju koje je moglo i imalo posljedice za zdravlje. Ne želimo umanjiti tragediju onih koji su oboljeli od te opake bolesti u vrijeme kada je proizvodnja bila višestruko veća, kada nije postojala razina ekološke zaštite kao sada te kada su zakoni uz Europi i bivšoj državi potpuno drugačije gledali na rad s azbestom. Uostalom, to je prihvatila i Vlada RH te je pokrenuta zakonska inicijativa za prekid proizvodnje s azbestom, uključujući financijsku odštetu oboljelih od azbestoze. No, sve to ne znači da možemo prijeći preko potpuno netočih i činjenično neutemeljenih tvrdnji o sadašnjem stupnju zagađenja", stoji u priopćenju koji je uputio odvjetnik u ime najvećeg pojedinačnog dioničara u *Salonitu*, danskog *Robson Holdingsa* ApS. Nadalje tvrdi da je u posljednjih šest godina u *Salonitu* uveden mokri postupak pripreme sirovine, da se ispituje mogućnost potpune zamjene azbesta u proizvodnji cijevi i ploča, da je obavljena zamjena krocidolitnih azbesta drugim sintetičkim neopasnim vlaknima, da se neprestano educiraju radnici i da je uvedena nova zaštitna

odjeća i obvezatno tuširanje nakon rada (?), a da su znatna sredstva uložena i u sustav otprašivanja strojeva. Tvornica sustavno provodi sistematike preglede pluća, a stalna su i mjerenja i ispitivanja kvalitete zraka.

Iako tvrde kako je netočno da je odlagalište tvorničkog otpada u Mravincima zagađilo izvor Jadra, *Salonit* je prošle godine započeo s njegovom sanacijom. Jasno je da novca za sve što je napravljeno za uklanjanje štete nanese okolišu i prostoru nikada neće biti dovoljno. No uloga pokusnih kunića nikome ne odgovara. Za sve što se trebalo ustanoviti o korisnosti i štetnosti azbestnih vlakana bilo je dovoljno vremena. Postupak zatvaranja *Salonita* valja maksimalno skratiti bez obzira na ičiju osjetljivost i uvrijeđenost. Godinama se sustavno problemom azbestoze bavi dr. Jadranka Tocilj, pulmologinja s Plućnog odjela Kliničke bolnice u Splitu. U njezinoj evidenciji stoji da 30 posto od 2000 studenata ima smanjen kapacitet pluća. Od 1987. godine od azbestoze je oboljelo oko 120 radnika *Salonita*, no taj se podatak odnosi samo na one koji su se njoj obratili. Dr. Tocilj ne može objasniti zbrku oko kriterija za dijagnosticiranje azbestoze, ali misli da to nastaje izvan bolnice. U splitskoj bolnici imaju odgovarajuće stručnja-

ke, aparate i dijagnostičke metode, a svi oboljeli uvijek pristaju na sva ispitivanja koja se provode na Odjelu pulmologije.

Azbestne se čestice zadržavaju u plućima i stvaraju teškoće pri disanju, uzrokuju upale i zadebljanja, a s godinama i kancerogena oboljenja. Ne postoje sustavni podaci o zdravstvenom stanju djece i mladih s područja u blizini tvornice *Salonit*. Tko zna kakve bi podatke otkrili liječnici da se sva djeca odjednom rengenki snime, što je jedini pouzdani način otkrivanja te bolesti.

Koliko će se biti teško odlučiti između *Salonita*, nautičkog centra ili nečega trećeg s jedne strane i oboljevanja mladih i starih od opake bolesti? Jednim potezom ništa neće ići. Bageri će napraviti „ledinu“, ali posao i briga za ljude ostaju i dalje. Vranjic će dovršetkom sustava kanalizacijskog prstena oko mjesta riješiti cijeli problem odvodnje i pročišćavanje otpadnih voda. Izgrađeni sustav vodoopskrbe osiguravat će pitku vodu za idućih 50 godina. Ipak ostaje pitanje: što još napraviti i tko je sljedeći na potezu?

Jadranka Samokovlija Dragičević

Snimci: Luka Dragičević

